

NORBERT MORAWIEC

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5025-5528> * n.morawiec@ujd.edu.pl

Zgłoszono: 31.03.2021; zrecenzowano: 2.06.2021; zaakceptowano do publikacji: 5.07.2021

(DE)KONSTRUKCJE BIAŁORUSKOŚCI. „ZACHODNIORUSIZM”
W HISTORIOGRAFII WALERIJA CZEREPICY

(DE)CONSTRUCTIONS OF BELARUSIANNES. “WESTERN RUSSIANISM”
IN THE HISTORIOGRAPHY OF VALERIY CHEREPITSA

Abstract

The paper contains an analysis of views on the idea of “West Russianism” of the well-known Belarusian historian, Valeriy Cherepitsa. The issue of the origins of the idea itself and the life and work of its creator, Mikhail Koyalovich, were of significant importance in Valeriy Cherepitsa’s views. In the context of “West Russianism” Cherepitsa investigated also other problems connected with the history of Belarus, being not indifferent, however, to the process of reconstruction of the “West Russianism” ideology into “Western Neo- Russianism”.

Keywords: Mikhail Koyalovich, Valeriy Cherepitsa, West Russianism, neo-West Russianism, Belarusian historiography

Abstrakt

Artykuł ukazuje analizę poglądów dotyczących idei „zachodniorusizmu” znanego białoruskiego historyka, Walerija Czerepicy. W poglądach tych poważne znaczenie zyskała kwestia genezy samej idei oraz życia i działalności jej twórcy – Michaiła Kojałowicza. W kontekście „zachodniorusizmu” Czerepica badał również inne problemy związane z dziejami Białorusi, jednocześnie nie pozostał obojętny wobec procesu przekonstruowania ideologii „zachodniorusizmu” w „neozachodniorusizm”.

Słowa kluczowe: Michaił Kojałowicz, Walerij Czerepica, zachodniorusizm, neozachodniorusizm, białoruska historiografia

WSTĘP

Dążenie do zrozumienia społeczno-politycznego oblicza współczesnej państwowości białoruskiej obliguje środowisko naukowe do prowadzenia refleksji nad przemianami jej polityki historycznej, polityzacji pamięci oraz konstruowania akademickiej historiografii. Zauważono, iż postrzeganie przeszłości przez prezydenta Alaksandra Łukaszenkę zależne było od politycznych przemian – zawieszanej między Rosją a tzw. krajami zachodnimi – państwowości białoruskiej i ewoluowało od neostalinowskiego rusocentyzmu, przez „zachodniorusizm” i nacjonalizm, po swoisty „kreolizm”, dowolnie dobierający różne elementy dziejowe, potrzebne do wsparcia – odpowiedniej w danej chwili – polityki (Rudling 2017, 71). Wszelkie bowiem prezydenckie wypowiedzi medialne, zarówno dygresje, jak i długotrwałe przemówienia należało osadzić w perspektywie dziejowej, wesprzeć przemyślaną aksjologią i zaopatrzyć w odpowiednią teleologię (Рудлінг 2010, 100-101). Miało to wpływ na dobór naukowych kadr i instytucji, grantów, periodyków, podręczników.

Z drugiej strony wszelkie prezydenckie „roszady” interpretacyjne wpływały na wymianę kadr i instytucji oraz twórczość historyków. Doskonałym przykładem są tzw. badacze „zachodnioruscy” („neozachodnioruscy”) (Сепреев 2016, 59). Choć odgrywali ważną rolę w pierwszym dziesięcioleciu rządów Łukaszenki, stracili swą pozycję. Prezydent nie zrezygnował jednak z ich naukowych usług, wciąż bowiem mogli być pomocni przy wspieraniu jego „kreolskich” interpretacji (Ляльков 2017). Postanowiłem zatem ukazać dziejopisarstwo jednego z reprezentantów „zachodnioruskiego” środowiska naukowego – Walerija Czerepicy. W moich rozważaniach ukazę poglądy badacza na kwestię „zachodniorusizmu” oraz życia i działalność jego twórcy, Michaiła Kojałowicza. „Zachodnioruski” wymiar miały również inne analizy Czerepicy szeroko ujmujące białoruskie dzieje. Warto także rozważyć pytanie, jak na poglądy autora wpływały procesy społeczno-kulturowe zachodzące we współczesnej Białorusi.

1. CZEREPICA – W DRODZE DO „ZACHODNIORUSIZMU”

Walerij Czerepica (ur. 1945 r.) studiował w Instytucie Pedagogicznym w Grodnie (*Чезер прашлае* 2010). W 1970 r. otrzymał posadę wykładowcy w katedrze historii ZSRR i BSRR Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego. W latach 1978-1995 był dziekanem Wydziału Historycznego, w latach 1989-1990 kierownikiem Katedry Historii Białorusi, a od 1996 r. kierownikiem Katedry Historii Państw Słowiańskich. Początkowe tematy badawcze Czerepicy wpisywały się w naukę radziecką i dotyczyły wspólnej działalności rewolucyjnej białoruskich, rosyjskich i polskich komunistów. Po upadku ZSRR jego prace oscylowały wokół problematyki dziejów relacji międzykonfesyjnych oraz historii Kościoła prawosławnego na Białorusi, źródłoznawstwa, historii historiografii, historii narodów słowiańskich, historii wojskowości oraz regionalistyki (Библиография печатных трудов 2010, 241-272).

Przeglądając twórczość autora, warto zwrócić uwagę na ten wątek jego działalności, który szczególnie został wyeksponowany na stronie popularnej Wikipedii. Otóż z jej lektury wynika, iż Czerepica jest uważany za ważnego popularyzatora dziejów Białorusi, ale także założyciela „szkoły zachodnioruskiej” na uniwersytecie w Grodnie. Jego „poglądy na historię Białorusi znajdują się na styku zachodniorusizmu i rosyjskiego panslawizmu”, głosi natomiast „maksymalne zbliżenie ludów słowiańskich w obliczu zagrożeń współczesnej rzeczywistości, wspiera procesy integracyjne w przestrzeni poradzieckiej” (Черепица, Валерий Николаевич 2021). Myślę, iż przed przejściem do dalszych analiz, warto zwrócić uwagę na – zastosowany w powyższym fragmencie – termin „zachodniorusizm”.

2. MIĘDZY „ZACHODNIORUSIMEM” A „NEOZACHODNIORUSIZMEM”

Po uzyskaniu przez Białoruś niepodległego bytu nastąpiła demokratyzacja i desowietyzacja kraju, a „narodowy” charakter zyskały wybrane wówczas państwowe symbole, święta oraz dzieje („białoruskość” Księstwa Połockiego oraz Wielkiego Księstwa Litewskiego) (Śleszyński 2018). Zmiany nastąpiły w drugiej połowie lat 90. w wyniku wyborów prezydenckich wygranych przez Łukaszenkę. Szybko doprowadził on do zmiany państwowych symboli i kalendarza świąt, rozpoczął proces denacjonalizacji (Смоленчук 2018), reaktywował sowiecki model historii, a państwową ideologią uczynił neostalinizm (Федута 2018, 53). Przyjął nastawienie rusofilskie, jednocześnie wspierał działania rusocentryczne (Kazakievič 2011, 60-61). Miał w tym określony cel. Pragnął – przy boku ówczesnego prezydenta Rosji Borysa Jelcyna – przejąć przywództwo planowanej w przyszłości państwowości rosyjsko-białoruskiej. Dlatego ukazywał siebie jako człowieka z ludu, ale i odrodziciela wschodnich Słowian, który sprzeciwił się zachodnim siłom zmierzającym do podporządkowania Białorusi i całego świata słowiańskiego (Руднін 2010, 95). Wciąż jednakże niebezpieczeństwo stanowiła nacjonalistyczna opozycja. Łukaszenka oskarżał ją o niszczenie białorusko-rosyjskiej jedności, działalność szpiegowską na rzecz „Zachodu”. Ważne było także, żeby tego rodzaju dywagacje wesprzeć odpowiednim odwołaniem się do dziejów, ukazać miałość białoruskiej odrębności narodowej, ale i udowodnić białorusko-rosyjską jedność.

Narrację tego typu zaprezentował – znany ze swych neostalinowskich zapatrywań – Adam Zalewskij. Jednakże w swych badaniach odwołał się on do znanych sobie metod i interpretacyjnych struktur: materializmu historycznego, marksistowskiej walki klas, wrogów wewnętrznych (narodowcy) i zewnętrznych (imperialistyczny „Zachów”) itd. (Залеский i Кобринец 1992). Łukaszenka i doradcy (m.in. jego dawny nauczyciel akademicki Jakow Treszczenok) doszli do przekonania, iż nowej białoruskiej polityki historycznej nie można budować wyłącznie na radziecko-stalinowskich wzorcach (Браточкин 2016). Pragnęli ukazać Białoruś w określonym rusko-słowiańskim, a właściwie rosyjsko-prawosławnym kontekście cywilizacyjnym, jednocześnie zamanifestować, iż jej „inność” nie ma

narodowego podłoża, wynika raczej z obcych kulturowych wpływów. Wszelako tego rodzaju interpretacje już istniały – głosił je Michaił Kojałowicz, jeden z dziewnastowiecznych twórców ideologii „zachodniorusizmu”. Wierzył on m.in. w: 1) historyczną łączność terenów słowiańskich: Białorusi/Białorusji, Wielkorusi/Wielkorusji i Małorusi/Małosrosji; 2) odmienność „Zachodniej Rosji” od „Wielkiej Rosji” generowaną przez czynniki cywilizacyjno-kulturowe oraz geograficzne; 3) ponaddziejowe, polityczno-konfesyjne zagrożenie ze strony polsko-katolickiej; 4) ekonomiczne zagrożenie ze strony społeczności żydowskiej; 5) odwieczną dążność papieżstwa do podporządkowania Rusi-Rosji (duchowo i terytorialnie), poprzez bezpośrednią latynizację lub unionizację (będącą jedynie zamaskowaną latynizacją), 6) podwójną mentalność „zachodnich Rosjan”, nieodpornych na polonizację i latynizację (unionizację), jednocześnie zachowujących słowiańsko-ruskie i prawosławne elementy kulturowe.

Oczywiście powyższe namysły Kojałowicz formułował w specyficznym, dziewnastowiecznym kontekście polityczno-społecznym. Uzbrojony w myśl pansławistyczną i słowianofilską pragnął wesprzeć rusyfikację, pomóc decydom rosyjskim w naukowym udowodnieniu zjednoczenia unitów z prawosławiem oraz zakorzeni w nich antypolskość. Dlatego uwspółcześnieniem jego kontekstu interpretacyjnego zajął się sam Treszczenok. W opublikowanej w 1997 r. reedycji rozprawy Kojałowicza *Historia rosyjskiej samoświadomości* (Коялович 1997) głosił historyczną łączność odwiecznie słowiańskich terenów: Białorusi, Rosji i Ukrainy oraz geograficzno-kulturową odmienność Białorusi od Rosji. Co jednak ważniejsze, ową Kojałowiczowską walkę prawosławia i katolicyzmu o społeczność unicą zamienił na konflikt „zachodnioruskiej” i narodowej białoruskości. Dowodził, iż białoruski ruch narodowy tworzyli wychodźcy ze środowiska spolonizowanej szlachty katolickiej, odgradzający się od wszystkiego, co rosyjskie i prawosławne. Szczególnie akcentował refleksje Kojałowicza dowodzące, iż w „nauce nie zachodzi możliwość osiągnięcia badawczego obiektywizmu”, a on sam pisze w kontekście – wyznaczającym wszelkie myślenie i działanie – „subiektywizmu słowianofilskiego”. Treszczenok uważał, iż „subiektywizm” taki należy przyjąć współcześnie, szczególnie w imię przekształcenia Białorusinów w Rosjan (Трещенок 1997, 674-678; Nethercott 2010, 247). W ten sposób dokonał swoistego przekonstruowania ideologii „zachodniorusizmu” w „neozachodniorusizm”. Co więcej, jego interpretacje zapładniały twórczość innych historyków, także Czerepicy.

3. MICHAŁ KOJAŁOWICZ A OBLICZA BIAŁORUSKOŚCI

Ciekawe, iż już w rok po ukazaniu się powyższego materiału Czerepica opublikował monografię pt. *Michaił Osipowicz Kojałowicz. Historia życia i twórczości* (Черепица 1998). Pragnął w niej zrozumieć „zachodniorusizm” Kojałowicza. Zwrócił uwagę na jego pochodzenie (rodzina „parocha” prawosławnego) oraz naukę w Wilnie i Petersburgu, podczas której pojął „pryncypia życia zachod-

nioruskiego narodu”, tj. rosyjskość i prawosławie. Postanowił analizować dziejową i cywilizacyjną „walkę” prawosławnych Rusinów-Rosjan z Polakami-katolikami. Oburzało go przedstawianie konfliktu religijnego, jaki nastąpił po unii brzeskiej, jako walkę dwóch pierwiastków – prawosławnego i unickiego. Sugerował, by postrzegać ją w kontekście zmagania pierwiastków – prawosławnego i... katolickiego. Dowodził, iż idea unijna od samego początku była obca społeczności ruskiej, że stanowiła skutek owej „odwiecznej walki prawosławia z łaciństwem”. Interpretacje te – jak zauważył Czerepica – Kojalowicz pragnął rozwinąć w kolejnych pracach badawczych. Jego zdaniem „Zachodnia Rosja” to tereny Białorusi, Ukrainy i części Litwy. Jednocześnie – posiłkując się ówczesną wiedzą etnograficzną – szukał przyczyn różnic zachodzących między Wielko-Rosjanami a Małorusinami i Białorusinami w ingerencji polonizmów i latynizmów na „rosyjsko-prawosławną glebę”. Organem polonizacji i latynizacji miał się stać Kościół unicki. Jednakże doprowadził on jedynie do polityczno-religijno-kulturowego podziału w ramach społeczności ruskiej. Wyższe społeczne kręgi szybko uległy latynizacji i polonizacji natomiast „prosty” naród pozostał unicki, zachowując jednakże swoje prawosławno-rosyjskie korzenie (Черепица 1998, 53, *passim*).

Wszelako – tworząc narrację dotyczącą twórczości Kojalowicza – Czerepica przyznawał, iż ma ona określony cel – jest odpowiedzią na przemiany obserwowane we współczesności. Historia jako nauka – dowodził – jest społecznie konstruowana i podlega przemianom kulturowym. Twórczość badawcza jest społecznie reglamentowana, a – cieszący się naukowym autorytetem – historycy, dostarczają argumentów w trwających interpretacyjnych sporach politycznych. W tym kontekście pragnął poddać analizie współczesny mu „zachodniorusizm”. Głosił, iż po rewolucji nie pasował on do sowieckiego „nowego świata”. Monopol na badania przejęła część białoruskiej inteligencji zorientowana na „duchowe wartości uniactwa i katolicyzm”. Natomiast lata 90. XX w. przyniosły wzrost białoruskiego „narodowego separatyzmu”, który marginalizował lub przeinaczał ideę „zachodnioruską”. Podział społeczności białoruskiej, jaki ówczesnie nastąpił, miał dawny rodowód – a na Białorusi dostrzegał istnienie „dwóch centrów duchowego życia”: jednego wokół „tronu” patriarchalnego w Moskwie i drugiego – „tronu” papieskiego w Watykanie. Należało zatem uzmysłowić społeczności konsekwencje takiego podziału, szczególnie tej części społeczeństwa, która – przyznając się do ateizmu – pozbawiona była religijnych pierwiastków swej narodowości (Черепица 1998, 7-8).

Problematyka Kojalowiczowska stała się zatem ważnym elementem namysłów Czerepicy. W 2008 r. pod jego redakcją ukazała się reedycja *Wykładów z ruskiej historii* Kojalowicza. Zastanawiał się w niej, dlaczego dzieła twórcy „zachodniorusizmu” starano się usunąć z białoruskiej świadomości naukowej. I odpowiadał, iż wynikało to z nadmiernego upolitycznienia „narodowej koncepcji historii Białorusi”, grożącego „odwrotem od zasady historyzmu” (Черепица 2008, 6). Kojalowicz natomiast – oddany wizji procesu historycznego analizowanego z punktu widzenia tzw. rosyjskiego subiektywizmu słowianofilów – „bronił historycznej prawdy, opartej nie tyle

na modnych zachodnioeuropejskich teoriach”, ile na głębokiej znajomości „źródeł, praw nauki i życia”. Czerepica zauważył również, iż Kojalowicz – bez względu na to, jaką tematyką się zajmował – w każdym przypadku starał się pokazywać „historię regionu zachodnio-rosyjskiego, swojej rodzinnej Białorusi”. Doskonałym przykładem, była jego charakterystyka Słowian, w której zwrócił uwagę na historyczną misję dwóch plemion słowiańskich (słowackiego i białoruskiego), które zawsze „pacyfikowały skrajności innych plemion” i jako „najdelikatniejsze i najtwardsze” blokowały „surowe w charakterze plemiona porywcze” (Черепица 2008, 8).

Tworząc zatem namysły poświęcone Kojalowiczowi, Czerepica konstruował je w „zachodnioruskiej” perspektywie, negował spuściznę działaczy „narodowych”, zwracał uwagę na słowiańską, rosyjsko-ukraińsko-białoruską jedność, ale również akcentował ponadaddziejową wyjątkowość regionu zachodnio-rosyjskiego, będącego częścią – rosyjskiej kulturowo-narodowej całości. Było to zgodne z ówczesną linią interpretacyjną Łukaszenki, nakazującą, by postrzegać Białoruś jako „Rosję, ze znakiem jakości” (Fabrykant i Buhr 2016, 105). Wydaje się, iż Czerepica w tym kontekście pisał także inne prace badawcze.

4. RUSYFIKACJA „ZACHODNIORUSIZMU”

Analizując dzieła Czerepicy, dostrzec można, iż pragnął on przede wszystkim zaakcentować rosyjskość samego „zachodniorusizmu”. Istniało bowiem – poparte badaniami – przekonanie, o znaczącym wpływie tejże ideologii na narodziny białoruskiej narodowości (Bernardi 2017, 33). Pokazał zatem, iż działania „Zachodnich Rosjan” były stale inspirowane przez Rosjan, a sama „idea” miała podłoże słowianofilskie. Widać to doskonale w artykule przybliżającym „zachodnioruską” działalność Iwana Aksakowa. Intelktualista ten, zmierzając „do zmartwychwstania duchowej jedności narodu rosyjskiego i wszystkich Słowian”, opierał się na „miłości do ojczyzny i ludu”, odważnie stanął „w obronie zastraszonego i poniżonego narodu rosyjskiego oraz wiary prawosławnej” na terenach północno-zachodnich. W przededniu powstania 1863 r. sprzeciwiał się „oddawaniu ziemi Polakom i Kościołowi katolickiemu” i otwarcie „wyznawał wielki grzech rosyjskiego społeczeństwa i rosyjskich badaczy – zapomnienia o istnieniu Białorusi”. Przekonywał jednocześnie, iż „miejscowa ludność – naród rosyjski – jest panem i włodarzem ziemi, którą Polacy utożsamiali z Polską i tym kłamstwem zasłaniali oczy rosyjskiego społeczeństwa” (Черепица 2011, 111).

Inny tekst poświęcony został działalności antysowieckiej organizacji młodzieżowej założonej w mieście Lida w latach 50. XX w. (Черепица 2015, 345, *passim*) W jednym z artykułów Olgi Szirokaj zamieszczonym w periodyku „Nasze Słowa”, Czerepica zwrócił uwagę na stwierdzenie, iż działania młodzieży miały nie tylko charakter antyradziecki, ale i narodowo-białoruski. Badacz zapoznał się z aktami śledztwa. Zauważył, iż domniemany przywódca organizacji, Iwan Soldatenkow, był... Rosjaninem. Rzekome zeznania – przetrzymywanego podczas

śledztwa w charakterze świadka – Jurija Chodyki, iż celem organizacji było zapewnienie Ukrainie i Białorusi możliwości odłączenia się od Związku Radzieckiego, nie zostały potwierdzone w źródłach. Natomiast prowadząc dalsze analizy, Czerepica spostrzegł, iż dzieje BSRR w tym okresie charakteryzowały się społecznym niezadowoleniem z przeprowadzonej kolektywizacji, napiętą sytuacją zimnowojenną i groźbą ataku atomowego ze strony Stanów Zjednoczonych. Skłaniało to młodzież do niepokoju, dyskusji, krytyki, którą można było odczytać jako antyradziecką. Młodzi ludzie stali się ofiarą prowokacji, a sprawę rozdmuchali partyjni notable, w celu dyskredytacji przeciwników w lokalnym konflikcie o władzę. Tak więc działalność młodzieży nie miała charakteru antyradzieckiego czy narodowego (Черепица 2015, 361).

Natomiast w kolejnym artykule Czerepica pragnął poddać analizie – znalezione w archiwum – wiersz znajdujący się na rewolucyjnej ulotce. Po dogłębnym studiach wyznaczył czas jego powstania na koniec 1929 r. – początek lat trzydziestych. W tym okresie – jak dowodził – terytorium zachodniej Białorusi należało do Polski. Najbardziej aktywną na tych ziemiach częścią społeczności byli komuniści, którzy „zyskali siłę i prestiż wśród ludu pracującego dzięki programowi działań na rzecz zjednoczenia z BSRR” (Черепица 2021). Natomiast w ciemnych barwach Czerepica przedstawiał działalność liderów białoruskiego ruchu narodowego (Anton Łuckiewicz, Adam Stankiewicz, Fabian Jaremicz). Znaleźli się oni w Polsce po niepowodzeniu planów utworzenia tzw. Białoruskiej Republiki Ludowej i wspólnie z władzami polskimi starali się rozwiązywać polsko-białoruskie problemy narodowo-konfesyjne. Czerepica nazwał te działania „bezowocnym flirtem” białoruskich nacjonalistów. Na ulotce rozpoznał wersję wiersza radzieckiego propagandzisty Konrada Krapiewa (*3 фашистоўскай падваротні* 1932 r.) oraz podkreślił, iż utwór ten z należną kpina i poczuciem humoru ukazał „pławienie” się owych narodowych działaczy „przed polskimi urzędnikami i duchowieństwem katolickim” oraz ich „burżuazyjną” nienawiść do „ludu pracującego”, komunizmu i ZSRR. Czerepica dostrzegł w nim również wiarę w zwycięstwo „ludu” zachodniej Białorusi, który „zerwie kajdany niewoli” i wyzwoli się z „władzy pana”. Tak miało się bowiem kończyć „służenie wrogom swego narodu”, gdyż „życzliwe sympatie” do „Zachodu” zawsze szkodzą narodowi białoruskiemu (Черепица 2021).

5. BIAŁORUTENIZACJA WOJNY

Analizując dzieła Czerepicy, warto zwrócić także uwagę na tematykę wojenną (Себенко і Родіонов 2010). Przez kolejne lata prezydentury Łukaszenki symbolem polityki historycznej – rozpropagowanym we wszelkich narracjach i wizualizacjach – stało się białoruskie oblicze Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Białorusini mieli w niej ponieść największe ofiary (w stosunku do liczby swej ludności), ale także – dzięki wysiłkowi militarnemu partyzantów i frontów białoruskich – uwolnić społeczność europejską od hitlerowskiej niewoli (Rudling 2008, 53-54). Co

ciekawe, ów heroiczny akcent próbowano ukazać przy omawianiu innych białoruskich dziejów. W książce *Miasto-twierdza. Grodno w czasie I wojny światowej* Czerepica pragnął zanegować twierdzenie, iż Rosja, jako strona konfliktu, miała w jego wybuchu określony cel (Черепица 2006). Konflikt ten był raczej sztucznie podsycany przez ówczesną prasę i wynikał z „podwójnej zdrady”: „wewnętrznej” – rosyjskiej inteligencji, poprzedniczki współczesnych „demokratów” oraz „zewnętrznej” – „sojuszniczej” Ententy. Nawiązując natomiast do badań Olega Płatonowa (rosyjskiego nacjonalistycznego pisarza i ekonomisty, m.in. negującego istnienie Holokaustu), Czerepica dowodził istnienia żydomasońskiego spisku (Платонов 2000). Wojna światowa miała swe przyczyny „w fundamentalnych cechach zachodniej cywilizacji, w jej pragnieniu rządzenia całym światem”, natomiast Rosja wypełniała „rolę ofiary i mięsa armatniego”. „Zachód” dążył do eksploatacji zasobów innych krajów, Rosja nie miała takich aspiracji. Przechodząc natomiast do prezentacji „grodzieńskiego” aspektu wojny, Czerepica negował wizję niewydolności państwowo-cerkiewnego aparatu rosyjskiej administracji w okresie działań zbrojnych. Jednocześnie ukazywał działalność powracających do Grodna Rosjan, którzy zmierzyć się musieli z trudnościami życia powojennego, ale również Polakami i białoruskimi narodowcami (Черепица 2006, *passim*).

Natomiast w roku 2017 ukazała się rozprawa *„I dotrzyмали przysięgi wierności ...”: Eseje o historii wojskowości województwa grodzieńskiego (1812-1915)* (Черепица 2017). Podzielona została na trzy części i przedstawiała tematykę wojenną w dziejach Grodzieńszczyzny podczas „Wojny Ojczyźnianej” 1812 r., polskich powstań narodowych oraz działań zbrojnych końca XIX–początku XX w (Стрелец 2018). W pierwszej części Czerepica dowodził, iż „prawdziwa militarna historia prowincji grodzieńskiej” zaczyna się w roku 1812 r., „kiedy to Wielka Armia cesarza Francji Napoleona zdradziecko najechała na rosyjskie Imperium” (Черепица 2017, 7). Nie zgadzał się z narracjami ukazującymi rosyjskie klęski, politykę „spalonej ziemi” czy „znaczenie zimy”. Dowodził, iż początkowo Rosjanie chcieli prowadzić wojnę ofensywną. Oczekiwano ataku Napoleona, po czym planowano przeprowadzić kontruderzenie. Poczyniono odpowiednie przygotowania, potajemnie dostarczano żywność, drewno i inne materiały potrzebne do budowy mostów. Jednakże przejście Austrii na stronę Francji i przeniesienie trzydziestotysięcznego korpusu gen. Karla Schwarzenberga zagroziły lewej flance wojsk rosyjskich. Rosja musiała zmienić plany (Черепица 2017, 9). Wszelako na terenie Grodzieńszczyzny doszło do pierwszego zwycięstwa wojsk rosyjskich nad Wielką Armią (15 lipca) pod dowództwem generała Aleksandra Tormasowa w okolicy miasta Kobryń. Te same wojska odniosły sukces w bitwie pod Horodeczną (31 lipca) i – pomimo odwrotu – zdołały oderwać Schwarzenberga od głównych sił Napoleona. Czerepica podkreślił, iż według szacunków historyków, podczas działań zbrojnych na terenie województwa grodzieńskiego doszło do ponad 50 bitew i starć walczących stron, (...) w większości z nich żołnierze rosyjscy odnieśli zwycięstwo nad osławioną armią napoleońską, a dla tegoż zwycięstwa „istotny był wkład Białorusinów” (Черепица 2017, 14-17).

ZAKOŃCZENIE

W podsumowaniu warto skoncentrować uwagę na „zachodnioruskim” wymiarze – przedstawionych wyżej – badań Czerepicy. Wydaje się, iż wymiar ten najbardziej jest rozpoznawalny w monografii dotyczącej Kojałowicza. Wielu z recenzentów tejże rozprawy chwaliło Czerepicę, jego warsztat badawczy, szerokość zgromadzonego materiału archiwalnego. Inni – przeciwnie – krytykowali jego naukowość. Dmitrij Karjew zauważył, iż rozprawa charakteryzowała się emocjonalnym stosunkiem autora do bohatera narracji. Jego zdaniem Czerepica przerysowywał i wyolbrzymiał osiągnięcia Kojałowicza, najważniejsze widząc w „walce Białorusinów o zjednoczenie z prawosławną cywilizacją”. Miejscami praca ulega daleko idącej polityzacji, a Czerepicę najmniej interesowały teoretyczno-metodologiczne koncepcje Kojałowicza (Капев і Нечухрин 2000, 18). Natomiast Aliaksandr Smalianczuk, recenzując rozprawę Czerepicy, przyznał się do pewnej interpretacyjnej bezradności. Dostrzegł w niej wiele błędów, przeinaczeń, ale i świadomych zafałszowań (zwrócił m.in. uwagę, iż w narracji Kojałowicz urodził się w rodzinie duchownego prawosławnego, jej autor natomiast doskonale wiedział, iż w tym okresie duchowny ten był jeszcze unitą). Czerepica zatem – zdaniem Smalianczuka – od samego początku książki narzucał Kojałowicza „bardziej zgodnego z życzeniem autora niż rzeczywistością historyczną”. Co więcej... bezkrytycznie przyjmował tezy „zachodniorusizmu”. Współczesny czytelnik nie ma możliwości, by rozpoznać, gdzie autor streszcza idee Kojałowicza, a gdzie lansuje własne. I jeszcze jedna – ważna dla obecnych rozważań – kwestia. Czerepica dubluje Kojałowicza także w kwestii rozumienia istoty badań historycznych i wyzwań stojących przed historykiem. Nie tylko wyznaje badawczy subiektywizm, ale głosi wręcz konieczność jego świadomego wyboru w celu realizacji określonych zadań (także politycznych) (Смалянчук 1998).

W tej perspektywie należałoby spojrzeć na resztę – zaprezentowanych w niniejszym artykule – dziejowych wyobrażeń badacza. Do jego „napoleńskiej” narracji m.in. dodać fakt „niezręcznej” i „niejednoznacznej” roli Austrii, która – wysyłając korpus Schwarzenberga – wciąż myślała o sojuszu z Rosją, także – szeroko udokumentowaną w literaturze historycznej – wizję rosyjskich planów okresu wojny światowej (choćaby zdobycia Galicji i przejęcia grekokatolików przez Cerkiew prawosławną) oraz przekonanie, iż niecały „lud” polskiej „Zachodniej Białorusi” czy BSRR wielbił komunistów. Czerepicy taki namysł był obcy. Dlaczego? Poszukując odpowiedzi, warto odwołać się do słów samego historyka. Przyznawał, iż jako ukształtowany w systemie marksistowskim, po jego upadku miał problem z rozpoznaniem nowych zainteresowań naukowych. Tłumaczył: „W połowie lat 90. osiągnąłem wiek 50 lat. Nie spieszyłem się w znalezieniu koniunkturalnego tematu, ale zacząłem pracować nad duchowym wymiarem naszej historii. Zacząłem czytać prace tych autorów (i pisać o nich), które zostały usunięte z mojej edukacji historycznej. Na przykład nigdy wcześniej nie słyszałem nazwiska Michaiła Osipowicza Kojałowicza.

(...) Uważał on, że najważniejsza w historii nie była walka klas, ale bieg duchowych rzek. I napisałem o nim książkę” (Середа 2010). Poczynione studia doprowadziły badacza do ważnych konkluzji. „Doszedłem do wniosku, – wskazywał – że główna esencja procesów narodowo-kulturowych na ziemiach wschodniosłowiańskich znalazła swój wyraz w zderzeniu dwóch kultur – prawosławnej i rosyjskiej oraz katolickiej i unickiej, czyli polskiej, które zadecydowały o przebiegu naszej historii. To właśnie ta okoliczność wzbudziła moje zainteresowanie historią Kościoła, w której duchowe motywy życia przeważają nad materialnymi, gdzie celem nie jest rzecz, nie konsumpcja, a udoskonalanie narodu, przemiana jego duszy” (Середа 2010). W innym udzielonym wywiadzie tłumaczył, by podczas badań: „nie stracić z widoku kwestii podstawowych, które decydują o historycznym losie Białorusinów: etnicznej, wschodniosłowiańskiej przynależności oraz podstawy wspólnoty – wiary prawosławnej. Sam Bóg nakazał naszym słowiańskim narodom znaleźć się na tej samej drodze rozwoju w planie ekonomicznym i duchowym” (Орехов 2014).

W tym kontekście nie jest trudno zrozumieć, dlaczego badacze analizujący twórczość Czerepicy zaznaczali, iż jest ona „wrażliwa na polityczne wiatry naszych czasów”, iż w niej to „dialektyka idei (jednostki) wkracza w sferę interesów państwa” co powoduje, iż jej autor „publicystycznie wyostrza zagadnienia ściśle związane z tematami państwowymi, narodowymi i religijnymi”. Akcentują także fakt, iż z „ortodoksyjnego materialisty”, stał się on głęboko prawosławny, a jego wiara rządzi „naukową logiką i mimowolnie zabarwia ją metafizyką i duchowo-poetyckim postrzeganiem otaczającego świata” (Журавлев 2004). Wszelako, mając na uwadze powyższe rozważania, należy podjąć refleksję nad źródłem „subiektywizmu” Czerepicy. Czy wywodził się od Kojalowicza? Może – po prostu – doskonale wpisywał się w wyznawane przez niego w młodości marksistowskie teorie. Przecież już Lenin wszelki „obiektywizm” i „bezstronność” uważał za „głupiutką naiwność” i był przekonany, iż dopóki istnieją klasowe podziały determinujące walkę klas, nie może zaistnieć żaden – neutralny, obojętny wobec interesów klasowych – system myślenia (np. filozofia). Dlatego, wierząc w mającą nadejść komunistyczną przyszłość (wynioskowaną z widocznego w przeszłości następstwa społeczno-ekonomicznych formacji), nakazywał „wcielenie w życie polityki partii komunistycznej” oraz walkę ze „wszystkimi wrogami proletariackiego światopoglądu” (Lenin 1949, 63-69).

Przeglądając rozprawę Czerepicy, można dostrzec podobny – jednak podbudowany religią – schemat. Historyk zaprzeczał możliwości prowadzenia obiektywnych (niewspartych ideologicznym zapotrzebowaniem) badań, myślał dialektycznie, dzieląc cywilizację na „Wschód” i „Zachód”, prawosławie i katolicyzm, wprowadzał z tego ponadaddziejową walkę narodów-religii, ale i istnienie „polskich”, „unickich”, białoruskich nacjonalistów oraz słowiańskich, „zachodnioruskich” Białorusinów. Wszystko to mając na widoku naczelną – wynioskowaną z przeszłości (tworzonej zgodnie z ekonomiczno-duchowym planem Boga), jednocześnie mającą się ziścić w przyszłości (jako zwieńczenie historii) – ideę „rosyjskiej

jedności”. Niewątpliwie idea ta stała się najgłębszą treścią przejętego przez Czerpicę rozumienia dziejów, ale również konstruowała wszelkie etapy jego badań. W jej kontekście proponował naukowe tematy, określał cele badawcze, wybierał źródła, zadawał im pytania, formułował tezy i hipotezy, wreszcie metaforyzował narrację.

BIBLIOGRAFIA:

- Bernardi, Martina. 2017. *L'identità bielorrussa. Etnia, lingua, religione*. Venezia: Università Ca'Foscari Venezia.
- Fabrykant, Marharyta i Renee Buhr. 2016. Small state imperialism: the place of empire in contemporary nationalist discourse. *Nations and Nationalism*, 22(1), 103-122, <https://doi.org/10.1111/nana.12148>.
- Kazakievič, Andrej. 2011. Concepts (Ideas) of the Belarusian Nation since Gaining Independence (1990-2009). *Belarusian Political Science Review*, 1 (01), 47-68.
- Lenin, Włodzimierz I. 1949. Trzy źródła i trzy części składowe marksizmu. W: *Lenin – Dzieła wybrane*, t. 1, 63-69. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Nethercott, Frances M. 2010. Écrire l'histoire de la Russie: question de paradigmes occidentaux dans l'historiographie nationale. *Slavica Occitania*, 30, 227-251.
- Rudling, Per A. 2017. “Unhappy is the Person Who Has No Motherland”: National Ideology and History Writing in Lukashenka's Belarus. W: *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*, red. Julie Fedor et al., 71-105. London: Palgrave Macmillan.
- Rudling, Per. 2008. “For a Heroic Belarus!”: The Great Patriotic War as Identity Marker in the Lukashenka and Soviet Belarusian Discourses. *Sprawy Narodowościowe/Nationalities Affairs*, 32, 43-62.
- Śleszyński, Wojciech. 2018. *Historia w służbie polityki. Zmiany polityczne a konstruowanie przekazu historycznego na ziemiach białoruskich w XX i XXI wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Библиография печатных трудов профессора В. Н. Черепицы (1971-2010 гг.). 2010. W: *Через прошлое – к настоящему и будущему: сб. науч. ст. (к 65-летию проф. В. Н. Черепицы)*, red. Эдмунд С. Ярмусик, 241-272. Гродно: ГрГУ.
- Браточкин, Алексей. 2016. Культура памяти в Беларуси (1988-2016): от раскола к консервативному консенсусу? Советское наследие в политическом и историческом воображении белорусов: тенденции отталкивания и апроприации. *Гэфтер*, 25.11.2016. Dostęp: 08.04.2021. <http://gefter.ru/archive/20174>.
- Журавлев Вадим. 2004. „Когда креста нести нет мочи...”. *Биржа информации*, 323. Dostęp: 18.04.2021. <https://www.gazeta.grodno.by/323/t71.html>.
- Залесский, Адам И. i Пётр Н. Кобринец. 1992. *О национальных отношениях в Советской Белоруссии: Исторические очерки*. Гродно: ГрГУ.

- Карев, Дмитрий В. і Александр Н. Нечухрин. 2000. Развитие исторических исследований в республике Беларусь: общие тенденции. *Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*, 1(3), 14-25.
- Коялович, Михаил О. 1997. *История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям*. Минск: Лучи Софии.
- Ляльков, Игорь. 2017. Кто хочет сделать из Беларуси Западную Россию – досье, М.nn.by/ru, 01.01.2017. Dostęp: 18.04.2021. <https://m.nn.by/ru/articles/183059/>.
- Орехов, Евгений. 2014. Профессор Валерий Черепица: «Я не только всматривался в настоящее Лиды, но и жил ее историей». *Лідская Газета, Грамадска-палітычнае выданне*, 20.01.2014. Dostęp: 18.04.2021. <http://lidanews.by/news/life/1820news.html>.
- Платонов, Олег А. 2000. *Терновый венец России. Тайная история масонства 1731-2000*. Москва: „Русский Вестник”.
- Рудлінг, Пэр А. 2010. Лукашэнка і «чырвона-карычневыя»: дзяржаўная ідэалогія, ушанаванне мінулага і палітычная прыналежнасць. *Палітычная сфера*, 14, 90-113.
- Семенов, Александр і Александр Н. Родионов. 2010. Военно-исторические исследования В. Н. Черепицы. Проза.ру. Dostęp: 18.04.2021. <https://proza.ru/2010/03/29/88>.
- Середа, Владимир. 2010. „Я вскрыл нетронутые пласты духовности и культуры”, News.21.by. 13.02.2010. Dostęp: 18.04.2021. <http://news.21.by/culture/2010/02/13/462710.html>.
- Сергеев, Николай М. 2016. Западнорусская идея: от прошлого к настоящему. *Постсоветский материк*, 1(9), 54-70.
- Смальянчук, Александр. 1998. Рес.: Валерий Н. Михаил Осипович Коялович Черепица. История жизни и творчества; яго ж, Польское национальное движение в Белоруссии. *Беларускі Гістарычны Агляд. Навуковы часопіс – Інтэрнэт-версія*, 5(2). Dostęp: 18.04.2021. <http://www.belhistory.eu/cherepica-valerij-n-mikhail-osipovich-koyalovich-istoriya-zhizni-i-tvorchestva-yago-zh-polskoe-nacionalnoe-dvizhenie-v-belorussii-ales-smalyanchuk/>.
- Смоленчук, Александр. 2018. Культура памяти и историческая политика в республике Беларусь. *Історичні і політологічні дослідження*, Спеціальний випуск: доповіді на міжнародній науково-практичній конференції «Трансформації історичної пам’яті», 58-67.
- Стрелец, Михаил В. 2018. Книга высокого гражданского звучания [Рец. на кн.: В. Н. Черепица, «...И клятву верности сдержали...»: Очерки военной истории Гродненской губернии (1812-1915 годы), Гродно 2017]. *Наука. Общество. Оборона*, 4 (17). Dostęp: 18.04.2021. <https://www.noo-journal.ru/nauka-obshestvo-oborona/2018-4-17/>.

- Трещенок, Яков И. 1997. Михаил Осипович Коялович и его время. Послесловие. W: Михаил О. Коялович, *История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям*, 674-678. Минск: Лучи Софии.
- Федута, Александр. 2018. «Недосталинизм», или «Лукашенко на фоне Сталина». О неудавшейся попытке реабилитации сталинизма в современной Беларуси. W: *Między nostalgia a ironią – Pamięć reżimu komunistycznego w dialogu międzykulturowym*, red. Elżbieta Tomasi-Kapral i Dorota Utracka, 49-57. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Ibidem.
- Через прошлое – к настоящему и будущему: сб. науч. ст. (к 65-летию проф. В. Н. Черепицы), red. Эдмунд С. Ярмусик. 2010. Гродно: ГрГУ.
- Черепица, Валерий Н. 1998. Михаил Осипович Коялович: История жизни и творчества. Гродно: ГрГУ.
- Черепица, Валерий Н. 2006. Город-крепость Гродно в годы Первой мировой войны: мероприятия гражданских и военных властей по обеспечению обороноспособности и жизнедеятельности: монография. Гродно: ГрГУ.
- Черепица, Валерий Н. 2008. Предисловие. W: Михаил Коялович. *Лекции по русской истории*, red. Валерий Н. Черепица. Гродно: ГрГУ.
- Черепица, Валерий Н. 2011. Отклики «Литовских Епархиальных Ведомостей» (1886-1888) на кончину славянофила И. С. Аксакова. W: *Боевое братство славян на защите мира*, red. Сергей А. Пивоварчик et al., 109-133. Гродно: ГрГУ.
- Черепица, Валерий Н. 2015. Лидская антисоветская молодежная организация (1951 г.): реконструкция мифа. *Новая экономика*, 1 (65), апрель, 345-362.
- Черепица, Валерий Н. 2017. «...И клятву верности сдержали...»: Очерки военной истории Гродненской губернии (1812–1915 годы). Гродно: Издательский центр ГрГУ им. Я. Купалы.
- Черепица, Валерий Н. 2021. «Пёс рахманы ды ласкавы...»: автора! *Союз писателей Беларуси*, 21.01.2021. Dostęp: 18.04.2021. <http://www.oo-spb.by/index.php?id=2690>.
- Черепица, Валерий Николаевич. 2021. W: *Wikipedia*. Dostęp: 18.04.2021. [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Черепица_ Валерий_ Николаевич](https://ru.wikipedia.org/wiki/Черепица_Валерий_Николаевич).